

Manjšinski stres LGBT+ mladih v okviru vzgoje in izobraževanja: integrativni pregled literature

Nika Ferbežar* in Marko Gavriloski Tretjak
Pedagoška fakulteta, Univerza na Primorskem, Koper

Povzetek: LGBT+ osebe v šolskem prostoru poleg splošnih oblik stresa značilnih za vse učenke_ce doživljajo tudi manjšinski stres. Model manjšinskega stresa predstavlja generalne procese stresa in procese manjšinskega stresa. Ravno slednji pa zaznamujejo življenja LGBT+ oseb, saj so osnovani na spolni usmerjenosti, ki so v okviru tega modela označeni kot distalni procesi manjšinskega stresa. Iz teh izhajajo proksimalni procesi, ki nastanejo kot odziv na distalne stresorje. Z namenom razumevanja teh procesov, predstavitve relevantne tuje literature o manjšinskem stresu LGBT+ oseb v okviru vzgoje in izobraževanja ter možnosti oblikovanja temeljev za empirično raziskovanje tega področja v slovenskem področju, smo s pregledom literature identificirale i situacije, ki za LGBT+ osebe v kontekstu šolskega prostora predstavljajo vir manjšinskega stresa. V končno analizo je vključenih 57 gradiv iz podatkovnih baz Scopus in Web of Science. V dotičnem prispevku jih predstavljamo zgolj 21, saj so ostale zaradi obravnave povezane teme rezilientnosti opisane v ločenem prispevku. Izbrane raziskave naslavljajo manjšinski stres LGBT+ oseb in vključujejo mlade LGBT+ osebe in/ali za vzgojno-izobraževalni prostor relevantna tematska področja. Vsa gradiva so bila pregledana s programom Nvivo in obdelana s kvalitativno tematsko analizo. Nekateri rezultati kažejo, da lahko šolski prostor za LGBT+ osebe predstavlja osrednji vir distalnih (nasilje, diskriminacije, mikroagresije, predsodki, stereotipi) in proksimalnih (ponotranjena stigma, pričakovana zavrnitev, upravljanje s stigmo) manjšinskih stresorjev. Ti imajo številne negativne vplive na življenje in zdravje LGBT+ učen_cev, kar nakazuje na potrebo po spremembah, s katerimi bi bilo mogoče zmanjšati ravni manjšinskega stresa in LGBT+ osebam zagotoviti varno ter spoštljivo vzgojno-izobraževalno izkušnjo.

Ključne besede: manjšinski stres, LGBT+ mladi, vzgojno-izobraževalni sistem, integrativni pregled literature

Minority stress of LGBT+ youth in the context of education: integrative literature review

Nika Ferbežar* and Marko Gavriloski Tretjak
Faculty of Education, University of Primorska, Koper, Slovenia

Abstract: In addition to the general forms of stress characteristic of all students, LGBT+ people experience minority stress. The minority stress model represents general stress processes and minority stress processes. It is the minority stress processes that shape the lives of LGBT+ people, as they are based on gender and sexual orientation, that are characterized in this model as distal processes of minority stress. From these, proximal processes develop in response to distal stressors. With the aim of gaining a deeper understanding of this topic, presenting relevant foreign literature on the minority stress of LGBT+ persons in education, and creating the possibility of laying the foundations for empirical research in this area in Slovenia, we identified situations that represent a source of minority stress for LGBT+ persons in the context of the school environment. 57 materials from Scopus, Web of Science and COBISS+ databases were included in the integrative literature review, and 21 studies are presented in this paper, while the rest are mentioned in a separate paper due to the consideration of the related topic of resilience. The selected research addresses the topic of minority stress among LGBT+ individuals and includes young LGBT+ individuals and/or educationally relevant topics. All materials were reviewed with the Nvivo program and processed with qualitative content analysis. Some findings suggest that school spaces can represent a central source of distal (violence, discrimination, microaggressions, prejudice, stereotypes) and proximal (internalized stigma, anticipated rejection, stigma management) minority stressors for LGBT+ individuals. These have a number of negative effects on the lives and health of LGBT+ students, indicating the need for change to reduce minority stress levels and provide LGBT+ individuals with a safe and respectful educational experience.

Keywords: minority stress, LGBT+ youth, educational system, integrative literature review

*Naslov/Address: Nika Ferbežar, Pedagoška fakulteta, Univerza na Primorskem, Cankarjeva ulica 5, 6000 Koper, e-mail: nika.ferbezar@pef.upr.si

Članek je licenciran pod pogoji Creative Commons Attribution 4.0 International licence (CC-BY licenca).
The article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC-BY license).

Koncept manjšinskega stresa temelji na teoriji socialnega stresa, ki ob pomembnosti individualno relevantnih stresnih dogodkov (npr. preizkus znanja, pisanje mature) izpostavlja ključno vlogo družbenih struktur in iz njih izhajajočih stresorjev (npr. nasilje, diskriminacija, izključevanje, stigmatizacija na podlagi spola in spolne usmerjenosti). Za skupine oseb s stigmatiziranimi osebnimi okoliščinami (npr. LGBT+ mlade¹⁾) je okolje vir nadpovprečnih ravni stresa, kar zanje posledično pomeni tudi več težav z duševnim zdravjem in zdravjem na splošno. Ta vzročno-posledični proces je opisal in z modelom manjšinskega stresa konceptualiziral Meyer (1995, 2003, 2013, 2015). Vpliv manjšinskega stresa na različne vidike življenj LGBT+ oseb je zelo dobro raziskan. Študije so se na primer osredotočale na manjšinski stres LGBT+ oseb in različne težave v duševnem zdravju (Meyer idr., 2021; Solomon idr., 2021; Pace idr., 2021; Rogers idr., 2021), manjšinski stres in težave s fizičnim zdravjem (Farmer idr., 2013; Flenar idr., 2017; Frost idr., 2015; Sherman idr., 2022), manjšinski stres med mladimi LGBT+ osebami v času epidemije covida-19 (Salerno idr., 2020), manjšinski stres in vero (Lefevor idr., 2021), manjšinski stres v navezavi na transspolnost in avtizem (Kung, 2023), manjšinski stres v navezavi na biseksualnost (Katz-Wise idr., 2017) itn. Pričujoči prispevek obravnava manjšinski stres LGBT+ mladih v kontekstu vzgojno-izobraževalnega prostora, prek integrativnega pregleda literature. Slovenske splošne raziskave s področja izobraževalnih izkušenj LGBT+ oseb kažejo, da so mehanizmi nepravilnosti in sovražnosti² pomemben vir stresa v povprečnem šolskem vsakdanu LGBT+ učenk_cev, ne glede na to, ali so vanje neposredno vključene_i ali ne (Ferbežar idr., 2021; Koletnik, 2019; Komidar in Mandeljc, 2009; Kuhar in Švab, 2014; Maljevac in Magić, 2009; Perger idr., 2018; Sešek in Margon, 2021; Švab in Kuhar, 2005). Elementi manjšinskega stresa glede na slovenske raziskave tako tvorijo velik del vzgojno-izobraževalne izkušnje LGBT+ mladih, pri čemer manjšinski stres, kot kontekstualni okvir, zaenkrat v slovenskem prostoru ostaja neraziskano področje, zaradi česar je tema ob enem aktualna za prakso in hkrati zanimiva za nadaljnje raziskovanje. Namen prispevka je prek teoretičnih in empiričnih prispevkov predstaviti čim večji del relevantne tuje literature o manjšinskem stresu LGBT+ oseb v okviru vzgoje in izobraževanja ter s tem oblikovati podstat za empirično raziskovanje tega področja v slovenskem prostoru ter potencialne spremembe v praksi vzgojno-izobraževalnega področja. Pri tem smo si zastavile_i sledeče cilje: 1) Ugotoviti, katere oblike manjšinskega stresa se glede na pregledane raziskave pojavljajo v kontekstu vzgoje in izobraževanja v

tujini. 2) Ugotoviti, na kakšne načine manjšinski stres, glede na obstoječe raziskave, vpliva na življenja LGBT+ mladih. In 3) umestiti ugotovitve tujih raziskav v kontekst slovenskega vzgojno-izobraževalnega prostora.

Model manjšinskega stresa

Meyerjev model je bil zasnovan za naslavljanje manjšinskega stresa v okviru spolne umerjenosti, vendar so kasnejše posodobitve (Meyer, 2015) in dopolnitve na podlagi nekaterih drugih avtoric_jev (Bockting idr., 2013; Hendricks in Testa, 2012; Testa idr., 2015) omogočile njegovo uporabo v kontekstu manjšinskega stresa med transspolnimi osebami. Model vzpostavljajo trije pogoji: 1) edinstvenost – manjšinski stres izhaja in temelji na procesih stigmatizacije, zato je značilen le za skupine z marginaliziranimi življenjskimi konteksti (v tem primeru gre za osebni okoliščini ob rojstvu napačno pripisanega spola in manjšinske spolne usmerjenosti); 2) trajnost – gre za kronično obliko stresa zaradi družbeno in zgodovinsko opredeljenih neravnovesij moči, ki so v prostoru in času razmeroma stabilni; 3) socialna determiniranost – ne pogojuje ga individualna situiranost, temveč družbena, sistemska ali institucionalna bit (Meyer, 2003, 2013).

Procese manjšinskega stresa delimo na generalne procese stresa in procese manjšinskega stresa. Generalni sestavljajo značilnosti družbenega okolja (npr. socioekonomski status) in dogodki (npr. smrt bližnjega), ki determinirajo celotno človeštvo, ne glede na to, ali so njihove življenjske okoliščine marginalizirane. Življenja LGBT+ oseb pa zaznamujejo tudi procesi manjšinskega stresa, osnovani na spolu in spolni usmerjenosti, ki jih imenujemo distalni stresorji/procesi manjšinskega stresa. To so denimo v predsodkih do LGBT+ oseb utemeljene zavrnitve v družinskem okolju (Chang idr., 2022), bifobni predsodki (Mereish idr., 2017), izkušnje viktimizacije, spolno nadlegovanje in napadi na podlagi spola in spolne usmerjenosti (Hinds idr., 2022), transfobno nasilje in stanovanjska izključenost zaradi transfobije (Meza Lazaro in Bacio, 2021), diskriminacija (Denton idr., 2014), diskriminacija v socialnih odnosih (Lattanner idr., 2022) itn.

Iz distalnih izhajajo proksimalni procesi manjšinskega stresa, ki so značilni za notranje in subjektivno doživljanje LGBT+ oseb, in za katere se predvideva določena mera samoopredelitve z LGBT+ identitetnim položajem. Proksimalni stresorji nastanejo kot odzivi na distalne stresorje, ki jim razvijajoča se LGBT+ oseba pripiše določen pomen. Notranji procesi (pričakovanje zavrnitev, prikrivanje stigme, ponotranjena stigma) se torej pojavijo kot odzivi na zunanje vire stresa (Meyer, 2003, 2013). Pričakovanja zavrnitev se LGBT+ mladi naučijo preko kontinuiranih izkušenj, v katerih so bili vanje oziroma v LGBT+ skupnost usmerjeni predsodki. Z zavedanjem, da sodijo v zgodovinsko marginalizirano skupino, te zavrnitve zaskrbljeno pričakujejo, jih senzibilno zaznavajo in se nanje tudi intenzivno odzivajo (Hatzenbuehler in Pachankis, 2016; Mendoza-Denton idr., 2002). V marsikaterem primeru se osebe zaradi strahu pred negativnimi dogodki (npr. nadlegovanjem in neželenim razkritjem) odločijo, da se bodo zaradi varnostnih razlogov raje izognile določenim situacijam. Ellis idr. (2014) so tovrstna izogibanja raziskovale_i v populaciji transspolnih

¹V dotičnem prispevku enotno uporabljamo izraz „mlade_i“, ki zajema otroke, mladostnike_ce in mlade odrasle v različnih razvojnih obdobjih, saj izhajamo iz raziskav, ki so vključevale raznolike starostne skupine oseb.

²Izraz mehanizmi nepravilnosti in sovražnosti uporabljamo kot nadpomenko za vse a) strukturne značilnosti družbe (npr. cis-, heteropatriarhat, sistemska diskriminacija, nevidnost LGBT+ tematik), b) družbene procese (stigmatizacije, diskriminacije, delovanje predsodkov) in posledice obeh oblik mehanizmov, ki delujejo na podlagi spola in spolne usmerjenosti (mikroagresije, različne oblike nasilja) ter imajo negativni vpliv na LGBT+ osebe.

oseb in ugotovile_i, da se osebe iz njihovega vzorca denimo izogibajo javnim straniščem, trgovinam z oblekami, telovadnicam, javnemu transportu itn. Pričakovanje različnih zavrnitev, vezanih na njihovo LGBT+ identiteto, je povezano z izkušnjami, ki so jih osebe imele v preteklosti. Več, kot je imela oseba izkušenj z diskriminacijo, bolj je verjetno, da bo tovrstne izkušnje pričakovala tudi v prihodnosti (Feinstein idr., 2012). S tem je povezan tudi proces prikrivanja stigme, prek katerega LGBT+ osebe v vseh ali določenih situacijah delujejo samozaščitno in ob presoji, da specifično okolje ni varno, ne razkrijejo svoje LGBT+ identitete. Kljub varovalni funkciji je proces prikrivanja stigme izrazito obremenjujoč, saj zahteva neprestane miselne in vedenjske obremenitve. Gre za vzorce, kot so prilagajanje govora, gestikulacije, drže telesa, medosebnih odnosov itn., ki naj bi z vzdrževanjem heteroseksualne oziroma cisspolne podobe zagotavljali nerazkritost LGBT+ identitete in s tem tudi varnost (Hatzenbuehler in Pachankis, 2016; Meyer 2003, 2013). Posledice prikrivanja stigme je opisal Pachankis (2007) v svojem kognitivno-čustveno-vedenjsko procesnem modelu³, v katerem vplive prikrivanja stigme razdeli na kognitivne, čustvene in vedenjske implikacije. S kognitivnimi implikacijami opisuje miselno preokupiranost ljudi s prikrivanjem stigme, opreznost v situacijah, kjer bi lahko prišlo do razkritja, in sumničavost, da je bila njihova skrita stigma odkrita. Čustvene implikacije, kot so sram, depresivnost, sovražnost, demoralizacija, občutki krivde in sramu, se lahko pojavijo kot posledice kognitivnih implikacij in jih hkrati tudi ojačujejo. Na vedenjske implikacije vplivajo tako čustveni kot kognitivni miselni procesi. Spremembe v vedenju se kažejo kot: 1) upravljanje z vtisi na način, da oseba ohranja kontrolo nad (ne)vidnostjo svoje skrite stigme; 2) socialno izogibanje in izolacija; 3) ojačan pomen povratnih informacij o osebni stigmatizirani identiteti in 4) okrnjeni medosebni odnosi. Vse tri implikacije lahko vplivajo na samovrednotenje oseb, ki prikrivajo stigo, saj kljub potencialni skritosti stigme ne morejo ubežati zavedanju, da je del njihove identitete v družbi stigmatiziran, zaradi česar so med LGBT+ mladimi pogoste težave z nizko samopodobo. Tretji odziv na zunanje vire stresa je ponotranjena/internalizirana stigma. Gre za proces ponotranjanja negativnih sporočil, ki jih LGBT+ oseba tekom odrasčanja, in tudi kasneje, pridobiva s strani okolice, kar konkretno označujemo kot ponotranjeno bifobijo, transfobijo ali homofobijo oziroma ponotranjeno seksualno ali spolno stigo (Meyer 2003, 2013). Razumevanje ponotranjene stigme na teoretski ravni razvijata tudi Russell in Bohan (2016), ki pravita, da je ponotranjena stigma več kot le internalizacija negativnih občutkov in stališč družbe do LGBT+ oseb, ampak je v resnici medpresečna interakcija notranjega doživljanja LGBT+ osebe in družbenega ter političnega konteksta. S to opredelitvijo želita zasukati perspektivo patologizacije LGBT+ oseb zaradi njihove

ponotranjene stigme v družbeno sfero, ki predstavlja glavni vir ponotranjene stigme. S tem osredinjenost na duševno zdravje LGBT+ oseb dopolnita s pobudo za družbene spremembe. Ob enem izpostavljata potrebo po razumevanju ponotranjene stigme skozi interseksionalno dimenzijo, torej skozi upoštevanje kompleksnih resničnosti življenj LGBT+ oseb, katerih ponotranjena stigma se bo uresničevala različno tudi glede na ekonomski status, barvo kože, religioznost, spol itn.

Poleg procesov manjšinskega stresa so ključni tudi procesi rezilientnosti in varovalni dejavniki (Meyer, 2015), ki zmanjšujejo vplive manjšinskega stresa med LGBT+ mladimi in lahko vzgojno-izobraževalnim institucijam predstavljajo smernice za vzpostavljanje varnega in spoštljivega šolskega okolja. Rezilientnost zaradi obsežnosti tematike ni predmet pričujočega prispevka in je obravnavana v ločenem besedilu, v katerem predstavimo rezultate integrativnega pregleda, vezane specifično na ta element modela manjšinskega stresa (Ferbežar in Gavriloski, 2023).

Metoda

Opravljen je bil integrativni pregled literature (Post idr., 2020; Torraco, 2005), ki omogoča vzporedno obravnavo empiričnih in teoretičnih izhodišč (Tavares de Souza idr., 2010) ter ponuja novo perspektivo za razumevanje in naslavljanje nasilja nad zgodovinsko marginalizirano družbeno skupino v vzgoji in izobraževanju. Integrativni pregled literature je bil s ciljem zagotoviti večjo raven zanesljivosti in objektivnosti, sistematiziran po ključnih zakonitostih The PRISMA 2020 statement (Page idr., 2021).

Proces identifikacije gradiv

V okviru integrativnega pregleda literature so bile marca 2022 sistematično pregledane podatkovne baze Scopus, Web of Science in COBISS+. Prvi dve bazi sta bili izbrani, ker vključujeta izjemno število visoko kakovostnih, recenziranih prispevkov. S COBISS+ pa smo želele_i zajeti čim večji del slovenske literature na izbrano temo. V prvih dveh so bili uporabljeni kombinacija ključnih besed v angleščini, simboli za krajšanje besed in logični operatorji (Booleanovi in operatorja bližine). Za identifikacijo LGBT+ populacije smo uporabile_i sledečo kombinacijo besed: lesbian, gay, bisexual, transgender, trans people, queer, pansexual, polisexual, LGB, LGBTIQA+, LGBT. Za identifikacijo mladih: young, youth, child, adolescent, teen, pubescent, puberty. In za temo: minority stress.

V bazi COBISS+ so bile uporabljene le ključne besede v angleščini in slovenščini, saj je bil zaradi predpostavke o nizkem številu rezultatov vzpostavljen širok iskalni pristop. Pridobljeni rezultati (310) so bili v dveh fazah skrčeni z izločitvijo ponovljenih gradiv, pregledom naslovov in vsebine. Vključeni rezultati obravnavajo model manjšinskega stresa med LGBT+ populacijo ali z njim povezane koncepte (pričakovanje zavrnitev, ponotranjena stigma itn.) in ustrezajo vsaj enemu od dveh tematskih kriterijev: a) raziskave z vključenimi mladimi LGBTIQ+ osebami ali b) relevantna tematska področja za vzgojno-izobraževalni prostor. Število

³V besedilu opišemo najbolj ključne značilnosti modela, ki predstavljajo izjemno okrnjen del sicer zelo kompleksnega modela. Podrobnejši opisi so dostopni v izvirnem prispevku: Pachankis, J. E. (2007). The psychological implications of concealing a stigma: A cognitive-affective-behavioral model. *Psychological bulletin*, 133(2), 328–345.

vključenih raziskav je 48. Izključeni so vsi pregledni članki, zaključna dela, prispevki iz preveč oddaljenih tematskih (npr. management, zdravstvo) in kulturnih področij (npr. staroselska ljudstva, množična streljanja). Ker z iskalno strategijo za podatkovne baze nismo uspeli zajeti teoretičnih prispevkov, ki utemeljujejo model manjšinskega stresa, smo z metodo vzvratnega iskanja (Webster in Watson, 2002) in z namenom opredelitve manjšinskega stresa vključili še najvidnejše prispevke te vrste (9). Končna analiza obsega 57 empiričnih in teoretičnih kosov gradiva. Relevantnost vključenih študij je pregledovala zgolj ena oseba. Proces identifikacije gradiv v podatkovnih bazah Web of Science, Scopus in COBISS+ in metode vzvratnega iskanja je prikazan na sliki 1.

Analiza in sinteza gradiva

Gradiva ($N = 57$) so bila analizirana s kvalitativno tematsko analizo (deduktivni pristop procesa kodiranja; Vogrinc, 2008). Določeni sta dve glavni kategoriji: 1) distalni procesi manjšinskega stresa (nasilje, diskriminacije, stigmatizacije, predsodki, stereotipi) in 2) proksimalni procesi manjšinskega stresa (pričakovanje zavrnitev, prikrivanje stigme, ponotranjena stigma).

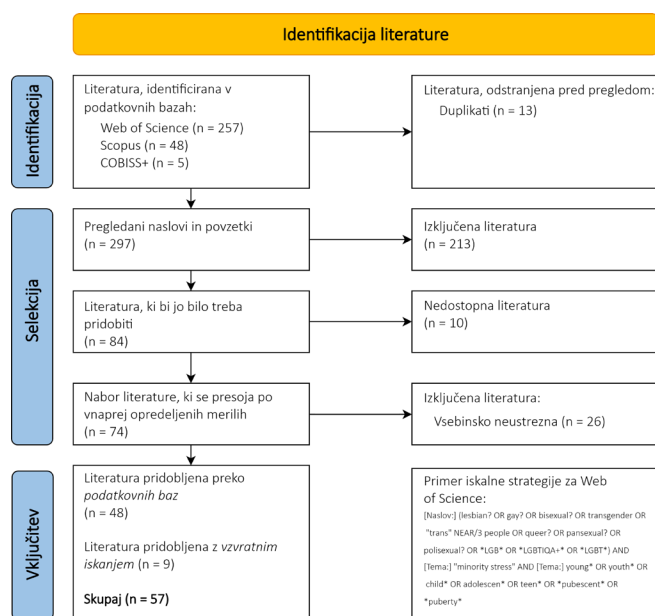
Proces tematske analize in sinteze je bil izveden s programom Nvivo. V tabeli 1 predstavljamo izbor analiziranih raziskav ($N = 21$), na katere se nanašamo v rezultatih pričujočega prispevka. Ostale raziskave in teoretični prispevki skupne analize so predstavljeni v ločenem besedilu (Ferbežar in Gavriloski, 2023).

Rezultati

Predstavitev rezultatov je strukturirana glede na Meyerjev model manjšinskega stresa in predhodno navedene kategorije in kode (Meyer, 2003, 2013).

Slika 1

Prikaz strategije iskanja člankov

Distalni procesi manjšinskega stresa

Distalni stresorji zaobjemajo različne oblike nasilja, ki jih doživljajo mlade LGBT+ osebe. Glede na analizirane raziskave v okviru vzgojno-izobraževalnega sistema prihaja do socialnega izključevanja (Johns idr., 2021) in verbalnega, fizičnega ter spletnega medvrstniškega nasilja (Robinson, 2021; Witcomb idr., 2019). Mlade LGBT+ osebe nasilje doživljajo tudi v družinskem okolju (Bry idr., 2018), kjer jim stres povzroča, kot posledica zavračanja njihovega spola in/ali spolne usmerjenosti, še stanovanjska negotovost (Green idr., 2022). Med distalne stresorje so umeščeni še dogodki, ko LGBT+ mlade_i nasilje proti LGBT+ skupnosti doživljajo le kot priče (Bry idr., 2018).

Manjšinski stres ima kot posledica nasilja, ki se najpogosteje dogaja ravno v šolskih prostorih, negativni vpliv na življenje LGBT+ mladih (Hatchel idr., 2019; Jadva idr., 2021; Witcomb idr., 2019). Pregled literature kaže na posledice za duševno zdravje, ki se izraža v samomorilnem in samopoškodovalnem vedenju, anksioznosti, depresiji in negativni samopodobi. Glede na Jadva idr. (2021) LGBT+ mladostnice_ki, ki pogosteje doživljajo medvrstniško nasilje, 17 % pogosteje poročajo o samopoškodovanju ali suicidalnih ideacijah in 20 % pogosteje o poskusih samomora. Te vrednosti so nekoliko višje pri spletnem nasilju. Zaradi nasilja, ki ga doživljajo v družinskem okolju, in/ali zavrnitev staršev, se soočajo z brezdornostjo, kar ponovno predstavlja veliko tveganje za poskuse samomora (Green idr., 2022). Medvrstniško nasilje na podlagi spola in spolne usmerjenosti znotraj šolskih prostorov predstavlja tudi tveganje za zlorabo drog, kar v določenih primerih vodi do izpada iz šolskega sistema in brezdornosti (Robinson, 2021). Doživljanje tovrstnega nasilja je povezano z zmanjšanim občutkom šolske pripadnosti, ki sicer deluje kot varovalni dejavnik duševnega zdravja mladih (Hatchel idr., 2019), in s težavami pri navezovanju ter ohranjanju socialnih stikov (Johns idr., 2021; Witcomb idr., 2019). Ob tem nekateri_e avtorji_ce opozarjajo na trend vedno bolj prikritih oblik nasilja (npr. izločanje iz socialne skupine; Johns idr., 2021; Woodford idr., 2014). Osebnosti okolščine, ki so se v določenih primerih izkazale kot poseben dejavnik tveganja za nasilje, so: 1) razkritost (Witcomb idr., 2019); 2) spolna nekonformnost, zaradi katere so posebej strogo disciplinirane osebe, ki jim je bil ob rojstvu pripisan moški spol; 3) transspolnost, ki lahko predstavlja podlago za dvojno viktimizacijo (na podlagi spola in spolne usmerjenosti; Chavanduka idr., 2021; Hatchel idr., 2019; Witcomb idr., 2019; Woodford idr., 2014). LGBT+ osebe za pojave medvrstniškega nasilja pogosto krivijo sebe in tako nasilje upravičijo, saj se ne zmorejo ali ne želijo podrežati spolnim normam, predvidenim za spol, ki jim je bil pripisan. Tovrstno odzivanje na nasilje se pojavi kot posledica ponotranjene stigme (Dewaele idr., 2013) in predstavlja pomembno oviro za naslavljanje medvrstniškega nasilja s strani vzgojno-izobraževalnih ustanov, saj ga LGBT+ učenke_ci zaradi samoobtoževanja niso zmožne_i prijaviti.

Drugi element distalnih procesov manjšinskega stresa je diskriminacija, ki jo mlade LGBT+ osebe doživljajo predvsem kot strukturno diskriminacijo v obliki izključujočih politik in programov šol, ki ne upoštevajo specifičnih potreb mladih.

Tabela 1
Raziskovalna metoda, uporabljene analize, lastnosti vzorca in ključne ugotovitve analiziranega gradiva

Vir	Metoda in analiza podatkov	Vzorec	Raziskovalni fokus oz. ključne ugotovitve
Austin idr., 2022	Anketa (spletna) Opisna statistika Bivariatne analize Test χ^2 Logistična regresija	Transspolne osebe (N = 372) Starost: 14–18	Poudarjen je pomen dejavnikov tveganja pri transspolnih osebah ter potencialnih ciljih za spremembe. Izpostavi se potreba po politikah, ki podpirajo raznolikost spolov in zavračajo medosebne mikroagresije ter zagotavljajo podporo in zagovornišvo transspolnih oseb v šolah. Pomembno je zgodnje postredovanje pri starejših transspolnih otrok v smeri sprejemanja pritrdilnega stališča o transspolnosti.
Bry idr., 2018	Intervju (polstrukturiran) Kodiranje: kritično-realistični pristop	Transspolne ženske, istospolno usmerjeni moški (N = 10) Starost: 16–20	Predstavljeni so priporočila, ki jih v raziskavo vključene osebe z razvitimi rezilientnimi strategijami dajejo drugim transspolnim osebam in osebam iz spolnih manjšin. Fokus leži na raziskovanju načinov, s katerimi transspolne osebe in osebe iz spolnih manjšin izvajajo te strategije in upravljajo z manjšinskim stresom.
Chavanduka idr., 2021	Anketa (spletna) Opisna statistika ANOVA	Transspolne in nebinarne osebe (N = 202) Starost: 15–24	Raziskovalni fokus se osredotoča na vprašanje obstoja razlik v odzivanju transspolnih oseb na lestvico manjšinskega stresa in rezilientnosti. Čeprav ni pomembnih razlik v odzivih transspolnih in nebinarnih oseb na lestvici manjšinskega stresa in rezilientnosti, pa omenjena lestvica ostaja uporabno orodje. Preliminarna analiza kaže tudi, da obstaja potreba po razvoju posebnih merskih instrumentov, s katerimi bi zajeli njihove izkušnje.
Chodzen idr., 2019	Anketa (različne lestvice) Binarna logistična regresija	Transspolne in spolno nekonformne osebe (N = 109) Starost: 12–18	Poudarek je na težavah z duševnim zdravjem transspolnih in spolno nekonformnih oseb. Osebe z visoko stopnjo ponotranjene transfobije imajo večjo verjetnost za izpolnjevanje diagnostičnih meril za veliko depresivno motnjo in generalizirano anksiozno motnjo. Pri osebah z nizko stopnjo ujemanja videza in spolne identitete obstaja večja verjetnost za izpolnjevanje diagnostičnih meril za veliko depresivno motnjo, a ne za generalizirano anksiozno motnjo.
Dewaele idr., 2013	Intervju (poglabljeni, polstrukturirani) Hermenевitično-fenomenološka analiza	LGB osebe (N = 24) Starost: 16–18	Predstavljen je model, s katerim so opisani med značilnostmi okolja, diskriminacijo in upravljanjem vidnosti ter izkušnjami LGB oseb z manjšinskimi stresorji. Upravljanje vidnosti je opisana strategija obvladovanja spolne usmerjenosti LGB oseb.
Edwards in Sylaska, 2013	Anketa (spletna) Opisna statistika Inferenčna statistika (Spearmanova korelacija, regresijska analiza)	LGBTQ osebe na fakultetah (N = 391) Starost: 18–25	V ospredju je vprašanje, kako so vidiki manjšinskega stresa (viktimizacija, stigma, ponotranjena homofobija, prikrivanje spolne identitete) povezani s fizičnim, spolnim in psihološkim partnerskim nasiljem med LGBTQ osebami. Na bivariantni ravni je bilo fizično nasilje povezano s prikrivanjem identitete in ponotranjeno homonegativnostjo, psihično nasilje pa je bilo povezano z viktimizacijo zaradi spolne usmerjenosti.

Tabela 1 (nadaljevanje)

Vir	Metoda in analiza podatkov	Vzorec	Raziskovalni fokus oz. ključne ugotovitve
Feinstein idr., 2012	Anketa (spletna) Inferenčna statistika Primerjalni fit indeks (CFI) Nenormirani indeks prileganja (Tucker-Lewis) Korenska srednja kvadratna napaka (RMSE) Test χ^2	LG osebe (218 lezbijk, 249 gejev, N = 467) Starost: 18–72	Fokus je na proučevanju manjšinskega stresa in duševnega zdravja. Predlagan in testiran hipotetični model je vključeval dva potencialna posrednika: 1) ponotranjena homofobija in občutljivost na zavrnitve; 2) kulturno pomembne predhodne izkušnje z diskriminacijo. Podatki se dobro ujemajo s hipotetičnim modelom. Rezultati so podprli vlogo spolne nekonformnosti v otroštvu kot predhodnika izkušenj z diskriminacijo.
Feinstein idr., 2014	Anketa (spletna) Regresijske analize	LG osebe (N = 414) Starost: 18–67	Ponotranjena homofobija in občutljivost za zavrnitve sta pozitivno povezani s simptomi depresije pri tistih, ki so poročali o manj sprejemljivem starševskem odnosu, a niso bili povezani pri tistih, ki so poročali o bolj sprejemljivem starševskem odnosu. Nasprotno pa starševsko sprejemanje ni ublažilo nobene povezave med diskriminacijo in simptomi depresije, pri tem pa splošna podpora družine ni ublažila nobene povezave. Ugotovitve še kažejo, da lahko bolj sprejemajoč odnos staršev do spolne usmerjenosti osebo zaščiti pred stisko zaradi lastnih negativnih misli in občutkov, povezanih s spolno usmerjenostjo, ne pa tudi očitne diskriminacije. Odnos staršev do otrokove spolne usmerjenosti je lahko pomembnejši od zagotavljanja splošne podpore.
Glazzard in Stones, 2021	Kritična analiza inkluzivne politike v šolah	Smernice za poučevanje vključujočih odnosov in spolne vzgoje v Angliji (2019)	Kljub temu da so bile na nacionalni ravni v Veliki Britaniji leta 2019 sprejete zakonske smernice za poučevanje vključujočih odnosov in spolne vzgoje v šolah, pa analiza pokaže, da lahko šole zavrnejo postavke, da morajo otroke učiti o LGBTQ+ identitetah in različnih vrstah odnosov, v kolikor se sklicujejo na določbe smernic, ki predvidevajo, da morajo šole upoštevati tudi religiozna ozadja vseh učenk_cev. V tem pogledu te določbe niso v skladu z Zakonom o enakosti (2010) in lahko škodujejo LGBTQ+ osebam v šoli, posebno ob predpostavkah Meyerjevega modela manjšinskega stresa, ki bi ob neupoštevanju teh smernic LGBTQ+ osebe dodatno stigmatiziral in jih izpostavil manjšinskemu stresu.
Goldenberg idr., 2020	Anketa Logistična regresija Opisna statistika analiza glavnih komponent Bivariantne analize Test χ^2 , t-test	Transspolne in druge spolno raznolike osebe (N = 202) Starost: 15–24	Stigma in rezilientnost tako znotraj kot zunaj zdravstvenih ustanov lahko vplivata na dostop do oskrbe transspolnih oseb in drugih spolno raznolikih oseb v proučevanem vzorcu. Stigma in rezilientnost se pojavljata v različnih okoljih.
Green idr., 2022	Anketa (spletna) Opisna statistika Multivariabilna logistična regresija Inferenčne statistike	LGBTQ osebe (N = 39, 126) Starost: 13–24	Večji manjšinski stres je bil povezan z večjo verjetnostjo poskusa samomora med LGTBQ osebami. Število dejavnikov tveganja je bolj napovedovalo tveganje za samomor kot kateri koli posamezni dejavnik tveganja. Marginalizirane LGTBQ osebe so imele več možnosti za doživetje manjšinskega stresa.

Tabela 1 (nadaljevanje)

Vir	Metoda in analiza podatkov	Vzorec	Raziskovalni fokus oz. ključne ugotovitve
Grossman idr., 2021	Anketa Opisna statistika Korelacijska analiza	Trans spolne in spolno nekonformne osebe (N = 129) Starost: 15–21	Med transmaskuliniimi osebami so bile višje ravni starševske podpore povezane z bolj pozitivnimi odzivi mater in očetov. Med transfemininimi in transmaskulinimi osebami je bila večja podpora staršev povezana z manjšo pojavnostjo zlorab s strani staršev, simptomov depresije in stresa zaradi razkritja LGBTQ identitete. Odzivi staršev na spolne identitete svojih otrok so s časom postali bolj pozitivni za transfeminine osebe, vendar je približno 50 % vseh transspolnih oseb in spolno nekonformnih oseb še naprej doživljalo manjšinski stres, povezan z zavrnitvijo staršev.
Hatchel idr., 2019	Anketa Opisna statistika Faktorska analiza Test χ^2 . Korenska srednja kvadratna napaka (RMSE) Primerjalni fit indeks (CFI) Nenormirani indeks prileganja (Tucker-Lewis)	Trans spolne osebe (N = 4778) Starost: 10–18	Raziskava se osredotoča na razmerja med vrstniško viktimizacijo, pripadnostjo šoli in duševnim zdravjem med transspolnimi osebami. Viktimizacija med vrstniki se pomembno povezuje z večjimi težavami v duševnem zdravju med transspolnimi osebami. Vrstniška viktimizacija je povezana z zmanjšano pripadnostjo šoli, večja pripadnost šoli pa je povezana z manj težavami v duševnem zdravju.
Hatzenbuehler in Pachankis, 2016	Pregled literature		Avtorici_ja podata pregled teoretičnih in empiričnih člankov o stigmati in manjšinskem stresu kot dejavnikih tveganja in vplivu na zdravje LGBT oseb. Stigma se pojavlja na več ravneh (strukturni, medosebni, individualni) in vpliva na zdravje LGBT oseb. Ob tem moti različne procese (kognitivne, afektivne, medosebne, fiziološke), ki vplivajo na zdravje LGBT oseb. Na mehanizme, ki povzročajo stigo, je mogoče ciljati tako s kliničnimi kot javnozdravstvenimi posegi v smeri zmanjšanja razlik v zdravju LGBT oseb.
Jadva idr., 2021	Anketa Logistična regresija Inferenčna statistika	LGBT osebe (N = 3713) Starost: 11–19	Raziskava kaže visoko stopnjo težav z duševnim zdravjem pri LGBT osebah, visoke stopnje samopoškodovanja, samomorilnih misli in poskusov samomora med transspolnimi osebami. Pri tistih LGBT osebah, ki so izpostavljene homofobnemu, bifobnemu in transfobnemu ustrahovanju, obstaja večja verjetnost, da bodo poročale o samopoškodovanju, samomorilnih mislih in o poskusu samomora, medtem ko varovalni dejavniki (npr. pozitivna izkušnja v šoli) zmanjšujejo verjetnost škodljivih izidov. LGBT osebe iz družin z nizkimi dohodki so izpostavljene večjemu tveganju samomorilnih misli in poskusov samomora.
Johns idr., 2021	Intervju (poglobljeni) Fokusna skupina Tematska analiza	Trans spolne osebe Poglobljeni intervjuji (33, N = 41) Fokusni skupini (2, N = 8)	Distalni stresorji izključujejo transspolne osebe iz šolskega življenja zaradi: 1) strukturne diskriminacije v obliki politik in programov, za katere so vključene osebe menile, da jih bodisi namerno izključujejo iz vsakodnevnih ritmov v šoli bodisi jih nenamerno izključujejo, ker ne upoštevajo njihovih posebnih potreb; 2) dogodkov, ki so temeljili na predsodkih v obliki verbalnega nadlegovanja z vrstniške in učiteljske strani ter s strani zaposlenih; 3) mikroagresij oz. subtilnih verbalnih in neverbalnih dogodkov, ki prenašajo sporočila neobčutljivosti, nevljudnosti in sovražnosti. Proksimalni manjšinski stresorji ohranjajo izolacijo transspolnih oseb v šoli zaradi: 1) prikrivanja (razlogi za to se povezujejo z zaščito lastne zasebnosti, zaščito pred slabim ravnanjem drugih do njih, varnostjo); 2) pričakovanja zavrnitev.

Tabela 1 (nadaljevanje)

Vir	Metoda in analiza podatkov	Vzorec	Raziskovalni fokus oz. ključne ugotovitve
McDanal idr., 2021	Anketa (spletna) Faktorska analiza ANOVA Primerjalni fit indeks (CFI) Nenormirani indeks prileganja (Tucker-Lewis) Korenska srednja kvadratna napaka (RMSE) Informacijski kriteriji prileganja (AIC, BIC) t-test	LGBTQ+ osebe (N = 2431) Starost: 13–16	Transspolne, nebinarne osebe ali osebe z ne-cispolno identiteto občutijo večjo osamljenost kot cispolne osebe. Rezultati osamljenosti, spolna identiteta in spolna usmerjenost ter razmerje med obema identitetama ter osamljenostjo pomembno napovedujejo stopnje depresije in anksioznosti v pričujočem vzorec. Rezultati kažejo še: 1) stopnja osamljenosti je verjetno primerna mera za primerjave osamljenosti na podlagi LGBTQ+ identitete v pričujoči starostni skupini; 2) osebe spolnih manjšin verjetno doživljajo več osamljenosti kot cispolne osebe; 3) osamljenost se lahko uporablja v povezavi z depresijo in anksioznostjo pri karakterizaciji razlik v duševnem zdravju.
Price-Feeney idr., 2021	Anketa (spletna) Opisna statistika Bivariantne primerjave Logistična regresija Test χ^2	Transspolne in nebinarne osebe (N = 7370) Starost: 13–24	Ugotovitve kažejo, da je preprečevanje dostopa do ustreznih stranišč transspolnim in/ali nebinarnim osebam povezano s škodljivimi kazalniki duševnega zdravja.
Robinson, 2021	Intervju (poglobljeni, polstrukturirani) Utemeljena teorija	Transspolne (brezdomne) osebe (N = 40)	Doživljanje interseksijskih manjšinskih stresorjev znotraj družin in mladinskih institucij lahko vodi v brezdomstvo. Doživljanje brezdomstva v povezavi z doživljanjem anti-LGBTQ zaznane diskriminacije, nasilja in drugih dejavnikov manjšinskega stresa, kot je rasizem, vpliva na izzive duševnega zdravja transspolnih oseb, medtem ko živijo na ulici.
Witcomb idr., 2019	Anketa Korelacijske analize Shapiro-Wilk W test. Mann-Whitney U test Test χ^2	Transspolne in spolno raznolike osebe (N = 274) Starost: 16–25	Večina vključenih v raziskavo je poročala o izkušnji ustrahovanja (predvsem v šoli). Ustrahovanje je bolj razširjeno pri osebah, ki so imele ob rojstvu pripisan ženski spol, in pri razkritih osebah, pri tem pa je obsegalo homofobne/transfobne elemente ustrahovanja (posebno pri osebah v socialni tranziciji) ali pa je bilo povezano z videzom oseb (posebno pri razkritih osebah). Pri osebah, ki so poročale, da so doživele ustrahovanje, je bilo zaznanih več simptomov anksioznosti in tudi same so poročale o anksioznih in depresivnih občutjih ter o nizki samopodobi kot posledicah ustrahovanja. Rezultati kažejo na zelo visoko stopnjo ustrahovanja med transspolnimi spolno nekonformnimi osebami v Združenem kraljestvu.
Woodford idr., 2014	Anketa (spletna) Modeliranje strukturmih enačb (SEM) Korelacijske analize Primerjalni fit indeks (CFI) Standardiziran kvadratni koren (SRMR). Indeks prileganja (AGFI) Koren povprečne kvadratne napake (RMSE). Test χ^2 .	LGBTQ osebe (N = 417) Starost: M = 24,1	Rezultati kažejo, da študentke i z večjim atipičnim izražanjem spola doživljajo večji splošni heteroseksizem in viktimizacijo, mlajše i študentke je pa doživljajo več splošnega heteroseksizma, dodiplomske i študentke i pa poročajo o večji viktimizaciji. Mikroagresije bolj vplivajo na splošni heteroseksizem kot očitna viktimizacija. Splošni heteroseksizem in mikroagresije so pokazali glavne učinke s samosprejetanjem in stisko, medtem ko viktimizacija ni.

Za transspolne osebe to predstavljajo sanitarije in slačilnice, ločene glede na pripisan spol, ki transspolnim ter nebinarnim osebam ne omogočajo varne in spoštljive uporabe teh prostorov. Glede na Murchison idr. (2019) se ta diskriminacija povezuje z večjim tveganjem za spolno nasilje, pri čemer je poseben pomen pripisan ravno vzgojno-izobraževalnim institucijam. V eni od raziskav so vključene osebe poročale, da je težavno dostopanje do stranišč vplivalo na njihovo fizično zdravje (dehidracija, težave z mehurjem/ledvicami), sodelovanje oz. izostanke od pouka, zamenjavo šole in izpad iz vzgojno-izobraževalnega sistema (Herman, 2013), v drugi raziskavi (Price-Feeney idr., 2021) pa so nakazane težave v duševnem zdravju. Diskriminacija pri uporabi toalet tako pomembno povečuje verjetnost za depresivna razpoloženja, razmišljanja o samomoru in enkratne oz. večkratne poskuse samomora (prav tam).

Transspolnim osebam stisko predstavlja šolska dokumentacija, ki ne dopušča rabe izbranih imen in pravih zaimkov, kar med drugim vodi do neželenih razkritij. Neskladje med zapisi v različnih šolskih dokumentih in rabo izbranega imena/pravih zaimkov v socialnih interakcijah namreč lahko razkrije, da se oseba ne poistoveti s spolom, ki ji je bil pripisan ob rojstvu. Med te vrste distalnih stresorjev sodijo še cis-heteronormativni dogodki, v okviru katerih se predpostavlja, da so vse_i učenke_ci cispolne_i in heteroseksualne_i (Johns idr., 2021). Enako velja za izogibanje naslavljanju LGBT+ relevantnih tematik oz. odsotnost tovrstnih diskurzov v okviru pouka. K temu prispevajo tudi starši, ki nasprotujejo obravnavi tovrstnih tem v šolah (Glazzard in Stones, 2021). Širše v družbi kot manjšinski stres delujejo referendumski o pravicah LGBT+ skupnosti, ki lahko negativno vplivajo na družbeno razpoloženje do LGBT+ oseb. Negativni oglasi s sporočili, ki devalorizirajo istospolna partnerstva, pri LGBT+ osebah zbujejo občutke žalosti (Flores idr., 2018). Splošno doživljanje diskriminacije vodi do povišanih občutkov ponotranjene homofobije pri lezbijkah in gejijih, intenzivnejšemu pričakovanju izkušenj diskriminacije v prihodnosti (Feinstein idr., 2012; Feinstein idr., 2014) ter v populaciji med 13. in 17. letom povečuje tveganje za samomor (Green idr., 2022).

Mikroagresije prihajajo v ospredje kot nove oblike diskriminacije, saj oblike sovražnosti prehajajo tudi v manj zaznavne forme (npr. vsakodnevna sporočila poniževanja ali izražanja sovražstva do marginaliziranih družbenih skupin; Nadal idr., 2016). Nekatere izmed distalnih stresorjev v teh kontekstih lahko zaznamo v šolskem prostoru: 1) nespoštovanje pravih imen – izbranega imena in zaimkov transspolnih učenk_cev; 2) raba mrtvega imena transspolnih oseb; 3) vsiljiva vprašanja o spolni usmerjenosti in spolu LGBT+ oseb, ki cisspolnim heteroseksualnim vrstnicam_kom v enaki socialni situaciji ne bi bila zastavljena; 4) predpostavke o homogenosti LGBT+ skupnosti; 5) raba zastarelih, napačnih in/ali transfobnih izrazov itn. (Johns idr., 2021).

Mikroagresijam se ne posveča dovolj velikega pomena, saj se jih označuje kot produkt pretiranega poudarjanja politične korektnosti in ustvarjanja žrtev (Austin idr., 2022), vendar Woodford idr. (2014) izpostavijo, da imajo nekatere oblike mikroagresij celo večji negativni vpliv na

LGBT+ osebe kot neposredna viktimizacija. Iz tega sledi domneva, da ima redkejša neposredna viktimizacija močan, a kratkotrajni vpliv, medtem ko se vsakodnevne mikroagresije akumulirajo in LGBT+ mlade nenehno opozarjajo na njihovo marginalizacijo. Pogosto so prikrite, zato jih LGBT+ osebe težje zaznajo in lažje ponotranjijo ter hkrati pogosteje prevzemajo krivdo za te pojave (Dewaele idr., 2013). Čeprav dajejo mikroagresije vtis navidezne nepomembnosti, so prepoznane kot dejavnik tveganja za poskuse samomora (Austin idr., 2022). Raziskave so pokazale še vpliv stigme, predsodkov in stereotipov na mlade LGBT+ osebe (Glazzard in Stones 2021; Goldenberg idr., 2020; Grossman idr., 2021; Hatzenbuehler in Pachankis, 2016; Johns idr., 2021), a jih na tem mestu zaradi manjše izpostavljenosti in prostorskih omejitev podrobneje ne obravnavamo.

Proksimalni procesi manjšinskega stresa

LGBT+ mladi pričakujejo različne oblike zavrnitev in izražajo obremenjenost s fizično varnostjo zaradi mehanizmov nepravilnosti in sovražnosti v družbi ter specifično v vzgojno-izobraževalnem sistemu (Sešek in Margon, 2021). Nekatere osebe tako poročajo o stalnem strahu pred potencialnimi izkušnjami nasilja, ki bi jih izkusile same oz. bi jih bile deležne druge LGBT+ osebe (Glazzard in Stones, 2021; Johns idr., 2021). Raziskava (Rood idr., 2016) med transspolnimi osebami nakazuje, da zavrnitve pričakujejo v 1) vseh javnih prostorih, še posebej v okoljih, ki so zgodovinsko prepoznani kot transfobni (podeželje, cerkev, konservativna geografska območja itn.); 2) vseh situacijah, kjer obstaja možnost za spoznavanje novih ljudi; 3) okoljih, kjer je poudarjen pomen spola (posebno v primerih binarne delitve, ki temelji na pripisanem spolu); 4) okoljih, kjer je razkritje neizogibno (slačilnice, stranišča, obiski zdravnika itn.). Pričakovane zavrnitve označujejo kot neizbežen in fundamentalni del transspolnega življenja in poročajo o psiholoških posledicah (npr. strah pred nasiljem, anksioznost, depresija, samoponiževanje itd.). Opisujejo pa tudi strategije, ki jih uporabljajo za upravljanje s tovrstnimi pričakovanji: 1) v celoti se izogibajo določenim situacijam; 2) v tveganjih situacijah se z različnimi vedenjskimi strategijami skušajo narediti nevidne; 3) uporabljajo različne substance (cigarete, alkohol, marihuana, predpisana zdravila). Zaradi bremena pričakovanja zavrnitev in vseh spremljajočih notranjih procesov so pogosto fizično in psihično izčrpane_i (Rood idr., 2016). Feinstein idr. (2012) ugotavljajo, da so pričakovane zavrnitve intenzivnejša pri lezbijkah in gejijih, ki so zavrnitve doživljale_i s strani staršev, in med tistimi, ki so v otroštvu svoj spol izražale_i izven pričakovanih norm, kar je najverjetneje posledica pogostejšega doživljanja diskriminacije.

Poleg pričakovanja zavrnitev na LGBT+ mlade vpliva ponotranjena stigma oz. ponotranjena homo-, trans-, bifobija, ki simbolizira negativni odnos družbe in tako kot ostali proksimalni stresorji negativno vpliva na kakovost življenja in zdravje (Hatzenbuehler in Pachankis, 2016). Raziskava (Chodzen idr., 2019), ki se je ukvarjala s transspolnimi osebami, je pokazala, da ponotranjena transfobija povečuje verjetnost za pojav depresivnih in anksioznih simptomov, še

posebej pri osebah, ki menijo, da njihova zunanja podoba ni usklajena z njihovim spolom. Podoben vpliv ponotranjene stigme na duševno zdravje zasledimo pri Edwards in Sylaska (2013), ki so ponotranjeno homofobijo pri lezbijkah in gejih povezali z depresijo in socialno anksioznostjo. Poleg vpliva na duševno zdravje je ponotranjena stigma med študentsko populacijo LGBT+ mladih povezana z nasiljem v partnerskih odnosih (prav tam).

Zadnji proces med oblikami proksimalnih stresorjev v okviru Meyerjevega modela je prikrivanje stigme oz. upravljanje z vidnostjo stigmatizirane identitete. Zaradi zavedanja, da njihova spolna usmerjenost oz. spol lahko predstavljata tveganje za različne negativne odzive okolice (npr. diskriminacijo, nasilje), se LGBT+ osebe v določenih situacijah odločijo, da tega dela sebe ne bodo razkrile. Ker živimo v cis-heteronormativni družbi, za katero je značilno pričakovanje, da so vse osebe heteroseksualne oz. cispolne, je razkrivanje oz. prikrivanje LGBT+ identitete kontinuiran in vseživljenjski proces. V skladu s tem upravljanje z vidnostjo stigme od mladih LGBT+ oseb zahteva ogromne količine energije (Dewaele idr., 2013). Preden se odločijo za strategijo upravljanja z vidnostjo (v katerih situacijah, komu, kdaj, do kakšne mere se bodo razkrile), mlade_i pogosto natančno proučijo specifično socialno situacijo in pretehtajo potencialne ugodnosti in nevarnosti. Za prikrivanje se osebe odločijo iz različnih razlogov: 1) zagotavljanja lastne varnosti; 2) prevzemanja kontrole nad načini dojetanja okolice; 3) izogibanja nelagodnim situacijam in 4) z namenom zmanjševanja anksioznosti v določenih socialnih situacijah. LGBT+ osebe so v družbi pogosto označene na podlagi stereotipov o videzu tipičnih oseb določenega spola in prepričanja, da so osebe, ki tem spolnim normam ne ustrezajo, homoseksualno usmerjene. Zaradi tveganja, da bi bile prepoznane na podlagi omenjenih stereotipov, mlade LGBT+ osebe uporabljajo različne strategije, s katerimi želijo zagotoviti, da okolica ne bi razvila sumov o njihovi LGBT+ identiteti. Prikrivanje stigme ima varovalno funkcijo, saj ščiti pred potencialnimi nevarnostmi, hkrati pa je nenehno prikrivanje zahteven vedenjski in psihološki proces z negativnimi posledicami. Mlade_i poročajo o 1) znižani kakovosti življenja; 2) omejenem dostopu do skupnostnih virov, ki jih nudi LGBT+ skupnost; 3) izzivih pri gradnji identitete in samospoznavanju; 4) zmanjšani učni uspešnosti zaradi ukvarjanja s prikrivanjem LGBT+ identitete; 5) občutkih osamljenosti ter žalosti (Dewaele idr., 2013; Johns idr., 2021; McDanal idr., 2021).

Razprava in sklepne ugotovitve

Manjšinski stres je v okviru vzgojno-izobraževalnega sistema med LGBT+ učenkami_ci mogoče zaznati na različnih področjih. Distalni stresorji, ki predstavljajo objektivno negativne dogodke in okoliščine, so del povprečnega vsakdana LGBT+ mladih. Na podlagi vključenih raziskav lahko manjšinski stres v kontekstu vzgoje in izobraževanja opredelimo kot trajno in socialno determinirano obliko

stresa, ki je značilna za LGBT+ učenke_ce⁴ in je določena z distalnimi in proksimalnimi stresorji. Prve, distalne stresorje, na eni strani razumemo kot a) socialne in fizične značilnosti vzgojno-izobraževalnega okolja, ki so za LGBT+ učenke_ce sovražne, nespodbudne in izključujoče; in na drugi strani kot b) neobstoječe LGBT+ specifične varovalne, spodbudne in vključujoče značilnosti šolskega okolja. Druge, proksimalne stresorje, razumemo kot indirektno vplive distalnih stresorjev, ki delujejo prek prikrite stigme, internalizirane stigme in pričakovanja zavrnitev LGBT+ mladih. Skupna značilnost obeh distalnih in proksimalnih procesov manjšinskega stresa je njihov negativni vpliv na duševni, telesni in izobraževalni razvoj LGBT+ učenk_cev.

Pregled je pokazal, da vidnejše distalne stresorje, s katerimi se soočajo LGBT+ osebe tekom odraščanja in so relevantni za strokovno delo znotraj vzgojno-izobraževalnih ustanov, lahko delimo v glavne kategorije: nasilje, diskriminacija, mikroagresije in druge mehanizme neenakosti (stigmatizacija, predsodki, stereotipi). Tematika nasilja se je v analiziranih raziskavah pojavljala najpogosteje in v različnih oblikah: socialno izključevanje, verbalno, fizično, spletno medvrstniško ter družinsko nasilje (Bry idr., 2018; Johns idr., 2021; Robinson, 2021; Witcomb idr., 2019), kot relevantno pa se je izkazalo še homo-, trans-, bifobno nasilje, ki so mu bile LGBT+ osebe le priča (Bry idr., 2018). Najnovejša raziskava (Sešek in Margon, 2021), ki je preučevala izkušnje LGBT+ oseb v vzgojno-izobraževalnem sistemu, je dodatno opozorila na nekatere druge oblike nasilja, kot je odnosna agresija (širjenje govoric in laži), spolno nadlegovanje in poškodovanje ali kraja osebne lastnine (prav tam). V navezavi na nasilje je pomembno opozoriti na transformacijo predsodkov, saj so se nekdanje enako kot nasilje izražali bolj direktno in jasno. Sodobne pojavne oblike pa so manj zaznavne in so se udomačile v manj disciplinirani in reflektirani anonimnosti vsakdana (Nastran Ule, 1999; Ule, 2005). Zaradi tega je zaznava in intervencija v primeru tovrstnih pojavov nasilja zahtevnejša in od šolskega kadra zahteva več senzibilnosti. Zadnja raziskava (Magić, 2012), ki se je osredotočala na usposobljenost šolskega kadra za naslavljanje homofobnega nasilja, je pokazala, da ta za tovrstne izzive večinoma ni suveren in kompetenten. Za uspešno obvladovanje manjšinskega stresa med LGBT+ mladimi je usposobljenost šolskega strokovnega osebja ključna, zato bi bilo smotno raziskavo iz leta 2012 ponoviti in razširiti (v smeri vključitve področja transspolnosti in strokovnega kadra celotne vertikalne vzgoje in izobraževanja) ter na podlagi rezultatov ustrezno ukrepati. Pozornost si zaslužita še težnja mladih k samoobtoževanju (Dewaele idr., 2013) in zmanjševanju pomena nasilja, na kar opozarja več slovenskih raziskav (Koletnik, 2019; Kuhar in Švab, 2014; Magić, 2012; Perger idr., 2018). Oba pojava zmanjšujeta verjetnost za prijavo nasilja in posledično uspešno omejevanje vpliva manjšinskega stresa (Johns idr., 2021; Woodford idr., 2014). Dodatni razlogi za odsotnost prijave nasilja nad mladimi LGBT+ osebami v Sloveniji so: 1) nezaupanje, da bo šola ukrepala; 2) dvom v učinkovitost ukrepov; 3) želja po izogitvi statusa izdajalke_ca; 4) strah pred razkritjem (Sešek in Margon, 2021); 5) občutek, da nasilje ni bilo dovolj hudo (Koletnik, 2019). Poleg tega LGBT+ mlade_i določenih

⁴ Tudi za nekatere druge učenke_ce z marginaliziranimi življenjskimi okoliščinami.

dogodkov niti ne prepoznavajo kot nasilje, kar kaže na širšo problematiko odnosa mladih do nasilja (Koletnik, 2019; Kuhar in Švab, 2014; Magić, 2012; Perger idr., 2018). Razumevanje nasilja, temeljčega na raznovrstnih predsodkih, bi bilo treba med mladimi dodatno raziskati. Pri tem se nam zdi ključno vključiti vse šolajoče se osebe in ne zgolj LGBT+ mladih, saj za uspešno naslavljanje tovrstnega nasilja potrebujemo širši pogled, ki vključuje čim več obstoječih perspektiv. Ena izmed možnosti za zmanjševanje učinkov nasilja je krepitev rezilientnosti LGBT+ mladih, vendar z naslavljanjem posledic nasilja po tem, ko se že pojavi, težav ne bomo odpravili, le naučili se jih bomo reševati. Če želimo problematiko manjšinskega stresa naslavljanje celostno, je ključno, da v ozir za spremembe v praksi vzamemo tudi širšo politiko vzgojno-izobraževalnih institucij, ki mora biti usmerjena v varovanje pravic LGBT+ mladih specifično, in na drugi strani oblikovanje pogojev za gej-strejt zavezništva (ang. *gay-straight alliances*). Obe praksi sta se v tujini namreč izkazali za učinkovita načina za ustvarjanje varnejših prostorov za LGBT+ učenke_ce (Day idr., 2019).

Eden izmed primerov podcenjenih distalnih stresorjev so mikroagresije, ki pa so v raziskavi Austin idr. (2022) povezane s samomorilnim vedenjem. Sue (2010) ugotavlja, da je moč mikroagresij izrazita, saj se pojavljajo vsakodnevno in akumulirajo, poleg tega so težko zaznavne in izrečene nenamerno ter nezavedno, zato njihova škodljivost ostaja neprepoznana, pojavnost pa ni problematizirana. Kljub temu so raziskave pokazale njihov očitni negativni vpliv. Posledice distalnih stresorjev so številne in raznolike. Poleg težav z duševnim in fizičnim zdravjem (Austin idr., 2022; Dewaele idr., 2013; Glazzard in Stones, 2021; Goldenberg idr., 2020; Grossman idr., 2021; Hatzenbuehler in Pachankis, 2016; Johns idr., 2021; Woodford idr., 2014) slovenske raziskave kažejo vpliv na izobraževalno pot (zamenjava šole zaradi nasilja (Perger idr., 2018), izogibanje določenim vzgojno-izobraževalnim aktivnostim in izostanek od pouka). Glede na analizo se verjetnost, da bo oseba izostala od pouka, povečuje s številom izkušenj z napadi in nadlegovanji na podlagi spolne usmerjenosti. Podobno je verjetnost, da bodo LGBT+ osebe, ki nadpovprečno pogosto doživljajo napade in nadlegovanje, nadaljevale z izobraževanjem, skoraj petkrat manjša (1,7 %) v primerjavi s tistimi, ki imajo podpovprečno število teh izkušenj (7,1 %; Sešek in Margon, 2021). Spremembe torej niso nujne le z vidika biopsihosocialnega razvoja mladih, temveč tudi z izobraževalne perspektivnosti. V Sloveniji še nismo zasledili prispevka, ki bi se osredotočal specifično na mikroagresije, ne v okviru LGBT+ tematik niti drugih področij. Glede na to, da naj bi glede na (Nastran) Ule (1999, 2005) izrazi predsodkov postajali vedno manj zaznavni, bi lahko sklepali, da bodo mikroagresije postajale vedno bolj aktualne. Raziskovanje tega področja v našem prostoru je pomembno že zato, ker so mlade LGBT+ osebe za soočanje z mikroagresijami, zaradi njihove prikrite narave, manj opremljene. Pri tem je pomembno zavedanje, da se izkušnje posameznih skupin znotraj LGBT+ akronima razlikujejo. V tujini so raziskave denimo pokazale, da se izkušnje oseb LGB oseb z mikroagresijami razlikujejo od izkušenj transspolnih oseb (Chang in Chung, 2015; Nadal idr., 2016; Sue, 2010), kar bi bilo po našem mnenju treba vzeti v ozir tudi pri raziskovanju manjšinskega stresa v našem prostoru.

Kot notranji odzivi na distalne procese manjšinskega stresa so opisani proksimalni stresorji (pričakovanje zavrnitev, prikrivanje stigme in ponotranjena stigma), ki imajo pomembno varovalno funkcijo (prikrivanje stigme) in v določeni meri omejujejo potencialne škodljive posledice distalnih stresorjev. Hkrati pa povzročajo škodo zaradi pretirane porabe mentalnih kapacitet mladih LGBT+ oseb. Pregled raziskav jasno kaže, da za zdrav razvoj LGBT+ oseb ni dovolj le odsotnost nasilja, saj so učenke_ci zaradi svojega marginaliziranega statusa stalno obremenjene_i s pričakovani negativnih dogodkov tudi takrat, ko nasilja ne doživljajo neposredno. Veliko miselnih kapacitet namreč vlagajo v prikrivanje stigme, kar je zahtevni in utrujajoč proces s številnimi negativnimi posledicami, ki mladim onemogoča dostop do virov (po)moči in preprečuje avtentično in polno življenje. Vloga proksimalnih stresorjev še posebej evidentno kaže na to, da so za zagotavljanje občutka varnosti in spoštovanja LGBT+ oseb znotraj šolskih prostorov učinkovite le celostne strategije, zato bi bilo pomembno vse oblike proksimalnih stresorjev poglobljeno raziskati tudi v našem vzgojno-izobraževalnem prostoru.

Manjšinski stres v kontekstu vzgojno-izobraževalnih izkušenj LGBT+ oseb je v tujini razmeroma dobro raziskan pojav, čigar negativne posledice so jasno izpostavljane. Pričujoči integrativni pregled sicer opozarja na ključna tveganja in posledice manjšinskega stresa ter izpostavlja nekatere smernice za naslavljanje manjšinskega stresa, ki jih lahko implementirajo tudi slovenske vzgojno-izobraževalne ustanove. Navkljub temu pa tudi v našem prostoru potrebujemo empirične raziskave, ki bi upoštevale posebne specifikke slovenskega izobraževalnega, socialnega in političnega okolja.

Literatura

- Austin, A., Craig, S. L., D'Souza, S. in McInroy, L. B. (2022). Suicidality among transgender youth: Elucidating the role of interpersonal risk factors. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(5–6), 1–23.
- Bockting, W. O., Miner, M. H., Swinburne Romine, R. E., Hamilton, A. in Coleman, E. (2013). Stigma, mental health, and resilience in an online sample of the US transgender population. *American Journal of Public Health*, 103(5), 943–951.
- Bry, L. J., Mustanski, B., Garofalo, R. in Burns, M. N. (2018). Resilience to discrimination and rejection among young sexual minority males and transgender females: A qualitative study on coping with minority stress. *Journal of Homosexuality*, 65(1), 1435–1456.
- Chang, T. K. in Chung, Y. B. (2015). Transgender microaggressions: Complexity of the heterogeneity of transgender identities. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, 9(3), 217–234.
- Chang, C. C., Lu, H. Y., Chang, Y. P., Tsai, C. S. in Yen, C. F. (2022). Perceived attitudes of family and peers toward same-sex marriage as a distal sexual minority stressor for gay and bisexual men in Taiwan. *BMC Public Health*, 22(1), 1–8.

- Chavanduka, T. M., Gamarel, K. E., Todd, K. P. in Stephenson, R. (2021). Responses to the gender minority stress and resilience scales among transgender and nonbinary youth. *Journal of LGBT Youth, 18*(2), 135–154.
- Chodzen, G., Hidalgo, M. A., Chen, D. in Garofalo, R. (2019). Minority stress factors associated with depression and anxiety among transgender and gender-nonconforming youth. *Journal of Adolescent Health, 64*(4), 467–471.
- Day, J. K., Fish, J. N., Grossman, A. H. in Russell, S. T. (2019). Gay-straight alliances, inclusive policy, and school climate: LGBTQ youths' experiences of social support and bullying. *Journal of Research on Adolescence, 30*(S2), 418–430.
- Denton, F. N., Rostosky, S. S. in Danner, F. (2014). Stigma-related stressors, coping self-efficacy, and physical health in lesbian, gay, and bisexual individuals. *Journal of Counseling Psychology, 61*(3), 383–391.
- Dewaele, A., Van Houtte, M., Cox, N. in Vincke, J. (2013). From coming out to visibility management—A new perspective on coping with minority stressors in LGB youth in Flanders. *Journal of Homosexuality, 60*(5), 685–710.
- Edwards, K. M. in Sylaska, K. M. (2013). The perpetration of intimate partner violence among LGBTQ college youth: The role of minority stress. *Journal of Youth and Adolescence, 42*(11), 1721–1731.
- Ellis, S. J., McNeil, J. in Bailey, L. (2014). Gender, stage of transition and situational avoidance: A UK study of trans people's experiences. *Sexual and Relationship Therapy, 29*(3), 351–364.
- Farmer, G. W., Jabson, J. M., Buchholz, K. K. in Bowen, D. J. (2013). A population-based study of cardiovascular disease risk in sexual-minority women. *American Journal of Public Health, 103*(10), 1845–1850.
- Feinstein, B. A., Goldfried, M. R. in Davila, J. (2012). The relationship between experiences of discrimination and mental health among lesbians and gay men: An examination of internalized homonegativity and rejection sensitivity as potential mechanisms. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 80*(5), 917–927.
- Feinstein, B. A., Wadsworth, L. P., Davila, J. in Goldfried, M. R. (2014). Do parental acceptance and family support moderate associations between dimensions of minority stress and depressive symptoms among lesbians and gay men? *Professional Psychology: Research and Practice, 45*(4), 239–246.
- Ferbežar, N. in Gavriloski, M. (2023). Rezilientnost LGBTQ+ mladih v okviru vzgoje in izobraževanja: integrativni pregled literature. *Teorija in praksa, 60*(1), 151–169.
- Ferbežar, N., Marovič, M. in Gavriloski, M. (2021). Vzgojno-izobraževalne ustanove in izzivi mladih LGBTIQ+ oseb med pandemijo covid-19 [Educational institutions and challenges that LGBTIQ+ youth faced during covid-19 pandemic]. *Sodobna pedagogika, 72*(138), 188–202.
- Flenar, D. J., Tucker, C. M. in Williams, J. L. (2017). Sexual minority stress, coping, and physical health indicators. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings, 24*, 223–233.
- Flores, A. R., Hatzenbuehler, M. L. in Gates, G. J. (2018). Identifying psychological responses of stigmatized groups to referendums. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 115*(15), 3816–3821.
- Frost, D. M., Lehavot, K. in Meyer, I. H. (2015). Minority stress and physical health among sexual minority individuals. *Journal of Behavioral Medicine, 38*(1), 1–8.
- Glazzard, J. in Stones, S. (2021). Running scared? A critical analysis of LGBTQ+ inclusion policy in schools. *Frontiers in Sociology, 6*(64), 1–5.
- Goldenberg, T., Kahle, E. M. in Stephenson, R. (2020). Stigma, resilience, and health care use among transgender and other gender diverse youth in the United States. *Transgender Health, 5*(3), 173–181.
- Green, A. E., Price, M. N. in Dorison, S. H. (2022). Cumulative minority stress and suicide risk among LGBTQ youth. *American Journal of Community Psychology, 69*(1–2), 157–168.
- Grossman, A. H., Park, J. Y., Frank, J. A. in Russell, S. T. (2021). Parental responses to transgender and gender nonconforming youth: Associations with parent support, parental abuse, and youths' psychological adjustment. *Journal of Homosexuality, 68*(8), 1260–1277.
- Hatchel, T., Valido, A., De Pedro, K. T., Huang, Y. in Espelage, D. L. (2019). Minority stress among transgender adolescents: The role of peer victimization, school belonging, and ethnicity. *Journal of Child and Family Studies, 28*(9), 2467–2476.
- Hatzenbuehler, M. L. in Pachankis, J. E. (2016). Stigma and minority stress as social determinants of health among lesbian, gay, bisexual, and transgender youth: Research evidence and clinical implications. *Pediatric Clinics, 63*(6), 985–997.
- Hendricks, M. L. in Testa, R. J. (2012). A conceptual framework for clinical work with transgender and gender nonconforming clients: An adaptation of the Minority Stress Model. *Professional Psychology: Research and Practice, 43*(5), 460–467.
- Herman, J. L. (2013). Gendered restrooms and minority stress: The public regulation of gender and its impact on transgender people's lives. *Journal of Public Management & Social Policy, 19*(1), 65–80.
- Hinds, Z., Herbitter, C., Bryant, W. T., Newberger, N. G. in Livingston, N. A. (2022). Hazardous substance use among sexual and gender minority adults: A deeper look into distal minority stressors. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity, 1*–9.
- Jadva, V., Guasp, A., Bradlow, J. H., Bower-Brown, S. in Foley, S. (2021). Predictors of self-harm and suicide in LGBT youth: The role of gender, socio-economic status, bullying and school experience. *Journal of Public Health, 45*(1), 102–108.
- Johns, M. M., Zamantakis, A., Andrzejewski, J., Boyce, L., Rasberry, C. N. in Jayne, P. E. (2021). Minority stress, coping, and transgender youth in schools—Results from the resilience and transgender youth study. *Journal of School Health, 91*(11), 883–893.

- Katz-Wise, S. L., Mereish, E. H. in Woulfe, J. (2017). Associations of bisexual-specific minority stress and health among cisgender and transgender adults with bisexual orientation. *The Journal of Sex Research*, 54(7), 899–910.
- Koletnik, L. J. (2019). *Vsakdanje življenje transspolnih oseb v Sloveniji* [Everyday life of transgender people in Slovenia]. Zavod Transfeministična Inicijativa TransAkcija.
- Komidar, K. in Mandeljc, S. (2009). Homoseksualnost skozi analizo učnih načrtov, šolskih učbenikov in šolske prakse [Homosexuality through the analysis of curricula, textbooks, and school practice]. *Sodobna pedagogika*, 4, 164–181.
- Kuhar, R. in Švab, A. (2014). *Raziskava o pravni podinformiranosti LGBT skupnosti in vsakdanjem življenju gejev in lezbijk: Raziskovalno poročilo* [Legal research of underinformed LGBT communities and everyday life of gays and lesbians]. Mirovni inštitut.
- Kung, K. T. (2023). Autistic traits, gender minority stress, and mental health in transgender and non-binary adults. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1–9.
- Lattanner, M. R., Pachankis, J. E. in Hatzenbuehler, M. L. (2022). Mechanisms linking distal minority stress and depressive symptoms in a longitudinal, population-based study of gay and bisexual men: A test and extension of the psychological mediation framework. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 90(8), 638–646.
- Lefevor, G. T., Skidmore, S. J., McGraw, J. S., Davis, E. B. in Mansfield, T. R. (2021). Religiousness and minority stress in conservatively religious sexual minorities: Lessons from Latter-day Saints. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 32(4), 289–305.
- Magič, J. (2012). *Homofobija na naši šoli? Poročilo o izkušnjah srednješolskih učiteljev in učiteljic s homofobijo v šolskem prostoru v Sloveniji* [Homophobia at our school? A report on the experiences of secondary school teachers with homophobia in the school environment in Slovenia]. Društvo informacijski center Legebitra.
- Maljevac, S. in Magič, J. (2009). Pedri raus!: Homofobično nasilje v šolah [No place for faggots! Homophobic violence in schools]. *Sodobna pedagogika*, 60(4), 90–104.
- McDanal, R., Schleider, J. L., Fox, K. R. in Eaton, N. R. (2021). Loneliness in gender-diverse and sexual orientation-diverse adolescents: Measurement invariance analyses and between-group comparisons. *Assessment*, 30(3), 706–727.
- Mendoza-Denton, R., Downey, G., Purdie, V. J., Davis, A. in Pietrzak, J. (2002). Sensitivity to status-based rejection: Implications for African American students' college experience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(4), 896–918.
- Mereish, E. H., Katz-Wise, S. L. in Woulfe, J. (2017). Bisexual-specific minority stressors, psychological distress, and suicidality in bisexual individuals: The mediating role of loneliness. *Prevention science*, 18(6), 716–725.
- Meyer, I. H. (1995). Minority stress and mental health in gay men. *Journal of Health and Social Behavior*, 36(1), 38–56.
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129(5), 674–697.
- Meyer, I. H. (2013). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 1(S), 3–26.
- Meyer, I. H. (2015). Resilience in the study of minority stress and health of sexual and gender minorities. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 2(3), 209–213.
- Meyer, I. H., Russell, S. T., Hammack, P. L., Frost, D. M. in Wilson, B. D. (2021). Minority stress, distress, and suicide attempts in three cohorts of sexual minority adults: A US probability sample. *PLoS ONE*, 16(3), članek e0246827.
- Meza Lazaro, Y. in Bacio, G. A. (2021). Determinants of mental health outcomes among transgender Latinas: Minority stress and resilience processes. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 1–11.
- Murchison, G. R., Agénor, M., Reisner, S. L. in Watson, R. J. (2019). School restroom and locker room restrictions and sexual assault risk among transgender youth. *Pediatrics*, 143(6), 1–10.
- Nadal, K. L., Whitman, C. N., Davis, L. S., Erazo, T. in Davidoff, K. C. (2016). Microaggressions toward lesbian, gay, bisexual, transgender, queer, and genderqueer people: A review of the literature. *The Journal of Sex Research*, 53(4–5), 488–508.
- Nastran Ule, M. (1999). Zakaj ta knjiga? [Why this book?] V M. Nastran Ule (ur.), *Predsodki in diskriminacije: Izbrane socialno-psihološke študije* [Prejudice and discrimination: Selected social-psychological studies] (str. 7–13). Znanstveno in publicistično središče.
- Pace, A., Barber, M., Ziplow, J., Hranilovich, J. A. in Kaiser, E. A. (2021). Gender minority stress, psychiatric comorbidities, and the experience of migraine in transgender and gender-diverse individuals: A narrative review. *Current Pain and Headache Reports*, 25, 1–9.
- Pachankis, J. E. (2007). The psychological implications of concealing a stigma: A cognitive-affective-behavioral model. *Psychological bulletin*, 133(2), 328–345.
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Moher, D., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hrobjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., ... Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, 372(71), 1–11.
- Perger, N., Muršec, S. in Štefanec, V. (2018). *Vsakdanje življenje mladih LGBT+ oseb v Sloveniji, ali: »To, da imam svoje jebene pravice!«: Raziskovalno poročilo* [Everyday life of young LGBT+ people in Slovenia, or: „To have my fucking rights!“: Research report]. Društvo parada ponosa.
- Post, C., Sarala, R., Gattrell, C. in Prescott, J. E. (2020). Advancing theory with review articles. *Journal of Management Studies*, 57, 351–376.

- Price-Feeney, M., Green, A. E. in Dorison, S. H. (2021). Impact of bathroom discrimination on mental health among transgender and nonbinary youth. *Journal of Adolescent Health, 68*(6), 1142–1147.
- Robinson, B. A. (2021). “They peed on my shoes”: Foregrounding intersectional minority stress in understanding LGBTQ youth homelessness. *Journal of LGBT Youth, 91*(11), 1–17.
- Rogers, M. L., Hom, M. A., Janakiraman, R. in Joiner, T. E. (2021). Examination of minority stress pathways to suicidal ideation among sexual minority adults: The moderating role of LGBT community connectedness. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity, 8*(1), 38–47.
- Rood, B. A., Reisner, S. L., Surace, F. I., Puckett, J. A., Maroney, M. R. in Pantalone, D. W. (2016). Expecting rejection: Understanding the minority stress experiences of transgender and gender-nonconforming individuals. *Transgender Health, 1*(1), 151–164.
- Russell, G. M. in Bohan, J. S. (2006). The case of internalized homophobia: Theory and/as practice. *Theory & Psychology, 16*(3), 343–366.
- Salerno, J. P., Devadas, J., Pease, M., Nketia, B. in Fish, J. N. (2020). Sexual and gender minority stress amid the COVID-19 pandemic: Implications for LGBTQ young persons’ mental health and well-being. *Public Health Reports, 135*(6), 721–727.
- Sešek, K. in Margon, E. (2021). *Raziskava o stanju v šolah v Sloveniji 2019: LGBT mladi – Prebijmo molk v šolah* [Research on the situation in schools in Slovenia 2019: LGBT youth - Let’s break the silence in schools]. Društvo informacijski center Legebitra.
- Sherman, J., Dyar, C., McDaniel, J., Funderburg, N. T., Rose, K. M., Gorr, M. in Morgan, E. (2022). Sexual minorities are at elevated risk of cardiovascular disease from a younger age than heterosexuals. *Journal of Behavioral Medicine, 45*, 1–9.
- Solomon, D. T., Combs, E. M., Allen, K., Roles, S., DiCarlo, S., Reed, O. in Klaver, S. J. (2021). The impact of minority stress and gender identity on PTSD outcomes in sexual minority survivors of interpersonal trauma. *Psychology & Sexuality, 12*(1–2), 64–78.
- Sue, D. W. (2010). *Microaggressions in everyday life: Race, gender, and sexual orientation*. John Wiley & Sons.
- Švab, A. in Kuhar, R. (2005). *Neznosno udobje zasebnosti: Vsakdanje življenje gejev in lezbijk* [The unbearable comfort of privacy: Everyday lives of gays and lesbians]. Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- Tavares de Souza, M., Dias da Silva, M. in de Carvalho, R. (2010). Integrative review: What is it? How to do it? *Einstein, 8*(1), 102–106.
- Testa, R. J., Habarth, J., Peta, J., Balsam, K. in Bockting, W. (2015). Development of the Gender Minority Stress and Resilience Measure. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity, 2*(1), 65–77.
- Torraco, R. J. (2005). Writing integrative literature reviews: Guidelines and examples. *Human Resource Development Review, 4*(3), 356–367.
- Ule, M. (2005). Predsodki kot mikroideologije vsakdanjega življenja [Prejudices as micro-ideologies of everyday life]. V V. Leskovšek (ur.), *Mi in oni: Nestrpnost na Slovenskem* [Us and them: Intolerance in Slovenia] (str. 21–40). Mirovni inštitut.
- Vogrinc, J. (2008). *Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju* [Qualitative research in the pedagogical field]. Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Webster, J. in Watson, R. T. (2002). Analyzing the past to prepare for the future: Writing a literature review. *MIS quarterly, 26*(2), 13–23.
- Witcomb, G. L., Claes, L., Bouman, W. P., Nixon, E., Motmans, J. in Arcelus, J. (2019). Experiences and psychological wellbeing outcomes associated with bullying in treatment-seeking transgender and gender-diverse youth. *LGBT Health, 6*(5), 216–226.
- Woodford, M. R., Kulick, A., Sinco, B. R. in Hong, J. S. (2014). Contemporary heterosexism on campus and psychological distress among LGBQ students: The mediating role of self-acceptance. *American Journal of Orthopsychiatry, 84*(5), 519–529.